

«ВЫЗВАЛЕННЕ: ДУХ ПЕРАМОГІ І ГОРЫЧ СТРАТ»

Аляксандр КАВАЛЕНЯ Вячаслаў ДАНИЛОВІЧ Уладзімір АДАМУШКА Марат ЖЫЛІНСКІ Аляксей ЛІТВІН Уладзімір КУЗЬМЕНКА Ірына ВАРАНКОВА Яраслаў БЯЗЛЕПКІН Мікалай МЯТЛІЦКІ Барыс ДАУГАТОВІЧ

(Заканчэнне. Пачатак на 1-й стар.)

У гутарцы за круглым сталом прынялі ўдзел: Аляксандр Каваленя, акадэмік-сакратар АДДзялення гуманітарных навук і мастацтваў НАН Беларусі; Вячаслаў Даніловіч, дырэктар Інстытута гісторыі НАН Беларусі; Уладзімір Адамушка, дырэктар Дэпартамента па архівах і справаводства Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь; Марат Жылінскі, намеснік старшыні Пастаяннай камісіі Палаты прадстаўнікоў па адукацыі, культуры і навуцы; Аляксей Літвін, загадчык аддзела ваеннай гісторыі і міждзяржаўных адносін Інстытута гісторыі НАН Беларусі; Ірына Варанкова, навуковы супрацоўнік аддзела ваеннай гісторыі і міждзяржаўных адносін Інстытута гісторыі НАН Беларусі; Яраслаў Бязлепкін, навуковы супрацоўнік аддзела ваеннай гісторыі і міждзяржаўных адносін Інстытута гісторыі НАН Беларусі; Мікалай Мятліцкі, галоўны рэдактар часопіса «Польмя»; Барыс Даўгатовіч, дацэнт кафедры «Тактыка і агульнавайсковая падрыхтоўка» БНТУ.

Вызваленне ўздым: масавае супраціўленне акупантам

А. Каваленя: — Пачатак вызваленню Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў паклала тая грамадска-палітычная сітуацыя, якая складалася ў СССР і на тэрыторыі Беларусі к восні 1943 года. Гэта перамога пад Арлом і Курскім, калі сітуацыя на савецка-германскім фронце карэктна чынам змянялася і ваенна-стратэгічная ініцыятыва была поўнасьцю перахоплена камандаваннем Чырвонай Арміі. Фактычна з гэтага моманту саваецкая армія пачала рух па вызваленні тэрыторыі Савецкага Саюза і краін Усходняй Еўропы.

На Беларусі адступіла вельзарная колькасць войскаў вермахта, германскія фарміраванні спецыяльнай і карнай органы, вялікая колькасць калабаранцаў і спецыяльных фарміраванняў. Германскае камандаванне асабліва ўвагу надавала беларускаму стратэгічнаму калідору, бо тэрыторыя Беларусі звязвала паміж сабой Трэці рэйх.

Асобны момант — пашырэнне народнага супраціўлення на акупаванай тэрыторыі Беларусі. Тут нарадзіліся розныя партызанскія сілы і падполля. 22 верасня 1943 года было арганізавана забойства Ку-бэ. Нельга не згадаць аперацыю Федэра Крыловіча, 27-гадовага хлопца, здзейсненаю ў ноч з 29 на 30 ліпеня 1943 года на станцыі Асіповічы. Гэта была самая грандыёзная наземна-транспартная дыверсія за ўсю гісторыю Другой сусветнай вайны. У выніку яе было знішчана чатыры вайсковыя эшалоны: адзін з палівамі і авіямаслам, два — з боепрыпасамі, адзін — з бронетэхнікай. У гэты перыяд ужо закончылася фарміраванне партыіна-камсомольска-моладзьевага падполля. Гэта была вайна моладзі, пры ўсмертнай падрыхтоўцы мясцовых жыхароў.

А. Літвін: — Галоўным вырашальным фактарам Другой сусветнай вайны літаюць —восенню 1943 года з’яўляўся Усходні фронт. Гэта было вынікам той палітыкі ці той стратэгіі, якую выбрала саваецкае ваеннае кіраўніцтва. Вынікам той стратэгіі няправільнай, ці, магчыма, правільнай па той момант, але няўдалай, якую выбрала гітлераўскае кіраўніцтва.

Якія тут былі асаблівасці? Масква ўпершыню, плануючы летнюю кампанію 1943 года, выбрала абарончую стратэгію. Да гэтага былі дзве моцныя кампаніі, якія праводзіліся летам 1941 і 1942 гадоў, калі Чырвоная Армія прайграла. Пасля перамогі пад Сталінградам і Маскві, і Берлін выпрацоўвалі найбольш правільныя падыходы. Найбольш падыход зводзіўся да таго, каб, выкарыстоўваючы та званы Курскі выступ, знясіліць Чырвоную Армію. Упершыню немцы не ставілі задачу захапіць вяршыні тэрыторыі Сэнс быў у тым, што 10 нямецкіх «тыграў» маглі справіцца з сотняй саваецкіх танкаў.

Калі глядзець за ваеннага пункту гледжання, то Курская бітва была для Чырвонай Арміі авантурай. Аднак саваецкае кіраўніцтва выбрала правільную палітыку, упершыню надпазіўшы глыбокае аслабленне абарону. Вытрымаўшы першыя дні націску, 12 ліпеня Чырвоная Армія перайшла ў наступленне. Саваецкае кіраўніцтва разлічвала дасягнуць галоўнага поспеху на пуднёвым участку саваецка-германскага фронту. Хоць на захаднім кірунку ў гэты час стаяла вельмі моцная група армій «Цэнтр», якая пагражала Маскве. І таму першыя дзве аперацыі на пуднёвым кірунку былі для таго, каб вызваліць левабярэжную Украіну і выйсці на Дняпро. Такім чынам контрнаступленне, якое пачалося 12 ліпеня, у выніку пераўтварылася ў агульнае наступленне Чырвонай Арміі на ўсёй фронце з мэтай выкачаць галоўную задачу — выйсці на Дняпро, які ў стратэгічных калькуляцыях Масквы і Берліна быў важным аб’ектам. Гітлер разлічваў, аба-

М. Жылінскі:

— Пра тэму вызвалення мы звычайна гаворым з пункту гледжання ваенных падзей. Аднак гэта не толькі вызваленне пэўных тэрыторій. На мой погляд, перш за ўсё вызваленне пачалося ў розных людзей. Гэта псіхалагічны момант. Людзі, якія засталіся на сваіх тэрыторыях пасля іх вызвалення, успрымалі тыя дні як сваё другое нараджэнне. Безумоўна, гэта неслышны псіхалагічны патрыятычны парыв.

Менавіта ў гэты перыяд, у ходзе Курскай бітвы, наступальнай аперацыі і пры вызваленні першых раёнаў краіны. Стаўкай было прынята рашэнне аб тым, каб людзі прызываліся ў адну і тую вайсковую частку па нацыянальнай і сваяцкай прыкметам. Напрыклад, мае сваякі, якія былі паміж сабой стрыечнымі братамі, служылі ў адной частцы, разам ваявалі ў Курскай бітве. Беларусы служылі ў беларусамі, украінцы — з украінцамі, браты — з братамі... І гэты момант, на мой погляд, вельмі важны.

Я хацеў бы ў гэтым кантэксце закрануць яшчэ адно пытанне. Калісьці разгарнулася дыскусія аб Дні Незалежнасці. Некаторыя хвалілі: чаму ў ходзе рэфэрэндуму 1996 года сімвалам дзяржаўнай незалежнасці Рэспублікі Беларусь была выбрана дата 3 ліпеня? Справа ў тым, што не трэба ўтрымліваць, не трэба рабіць акцэнт, што гэта звязана толькі з Вялікай Айчыннай вайной. Гэта дата — сімвал вызвалення ад любой агрэсіі. Але ўлічваючы, што Вялікай Айчыннай вайна — апошняя падзея, якая пакінула на сэрцы Беларусі якаясьці рубцы, так і гонар за сваю краіну, то гэтая дата стала менавіта сімвалам вызвалення ад варажэй навалы. Беларусь народ гэта ўспрымае.

Таямніцы вызвалення Камарына

А. Літвін: — На беларускім кірунку працавалі 4 моцныя франты. Адзін з іх — Цэнтральны, якім кіраваў Канстанцін Ракасоўскі. 21 верасня ён захапіў Чарнігаў і, працягваючы наступленне, першым выйсці на Дняпро, 23 верасня ў раёне Камарына стварыўшы плацдарм.

Я хачу звярнуць увагу на тое, што Камарын не трапіў у зводкі Саўінфармбюро. Больш за тое, я быў здзіўлены, што ён не трапіў у да ўстапынкі Ракасоўскага. Вось тут у чым справа. Калі паглядзець на карту, то з Чарнігава Чырвоная Армія зайшла ў трохгольмі Дняпро і Прыпяці, дзе можна было зрабіць кабэль. Таму Масква не афішывала вызваленне першага раённага цэнтра.

Перад вайной і падчас яе Камарын быў вёскай. Толькі ў 1959 годзе ён стаў гарадскім пасёлкам. Але значэнне Камарына і Брагінскага раёна вельмі значнае ў вызваленчым працэсе.

Б. Даўгатовіч: — Сапраўды, пачатак вызвалення Беларусі паклала бітва за Дняпр. Мала хто ведае, што былі асаблівыя цяжкасці падчас гэтых баёў. Па-першае, у іх не маглі ўдзельнічаць танкі. Артылерыя — толькі часткова: тая, якую маглі пераправіць праз Дняпр. Па-другое, чыгунка была перарэзана, і яе таксама нельга было выкарыстаць. Атрымліваецца, што толькі кавалерыя! — 7-ы гвардзейскі кавалерыйскі корпус Малеева — адырыла галоўную ролю пры вызваленні Камарына.

Але і тут былі свае асаблівасці. Немцы паспелі замацавацца на аперных пунктах і падчас стралялі знішчылі 80 % асабавая склада нашых войскаў, амаль усе афіцеры выйшлі з армейскай шэрагу. Вось і складалася, што ў атаку ішлі сяржанты. Сярод іх — туркмены, узбекі, татары, башкіры і інш. Атрымліваецца, што прадстаўніцкі ўзровень у 10 нацыянальнасці удзельнічалі ў баіх за Камарын. 12 маладых лейтэнантаў атрымалі званне Герояў Савецкага Саюза. Яны занялі камбатаў, камандзіраў роты, камандзіраў узводаў. Пра гэта мала хто ведае.

Амаль ва ўсіх крыніцах пішуць, што за вызваленне Камарынскага раёна званне Герояў Савецкага Саюза атрымала 396 чалавек. Гэта пазначана ў іх кнізе «Памяць. Брагінскі раён». Насамрэч іх было 132. Вучоныя і журналісты павінны неслі адказнасць за кожную лічку, за кожную дату.

А. Літвін: — Ніводзін раён, які Брагінскі, ніводзінская Вялікая Айчыннай вайны, як за Камарын, не можа ганарыцца такой колькасцю гераў.

Б. Даўгатовіч: — Вось камандзір палка, 26-гадовы падпалкоўнік, намеснік

начальніка Ваеннай акадэміі імя Фрунзэ Мікалай Іванавіч Шташак. Яго полк першым вызваляў Камарын. У баіх за першы раённы цэнтр вызначыўся і асабовы склад 74-й стралковай дывізіі, камандзір якой быў генерал-маёр Казаран. Ніводзін камандзір дывізіі не меў столькі ордэнаў, як Казаран! Але што цікава: дывізія, якая вызваляла Камарын, называлася Кіеўска-Дунайская. Паспрабуецца разабрацца, якое дачыненне яна мела да Камарына? Аказваецца, яна тут пабыла 10 дзён і пайшла на Кіеў. Атрымліваецца, што яна двойчы фарсіравала Дняпро. Хачу сказаць пра камандуючага 13-й арміяй Пухава. Гэта адзін генерал саваецкай арміі, які меў столькі ордэнаў і ступені! Яго дагнаў толькі Андрэй Грочка, калі быў міністрам абароны СССР. Толькі гэта было ў пасляваенны перыяд.

А. Каваленя: — Мы павінны адзначыць, што 13-я армія фактычна разбілітавала сябе падчас баёў за Камарын. Тая армія, якую ў 1941 годзе напалка трагедыя, раптам вызваляе першы раённы цэнтр!

Б. Даўгатовіч: — На жаль, некаторыя крыніцы ў плане зместу, фактуры, адпаведнасці канкрэтных рэальных вынікаў далёка не адпавядаюць. Каб пераканаць вас у гэтым, возьмем хача б Брагінскі раён, які ў 1962 годзе аб’ядналі з Камарынскім. Часта можна сустрэць такую інфармацыю, што ў баіх за Камарын 15 чалавек з роты лейтэнанта Байрамава атрымалі званне Герояў Савецкага Саюза. Правамер: яны там не ваявалі, а ваявалі ў Лоеўскім плацдарме праз месяц і ніякага дачынення да вызвалення ні Камарына, ні Брагінска не мелі. Другі прыклад: Майсурадзе здзейсніў подзвіг у Камарынскім раёне. Насамрэч ён загінуў пад Баўрынкам, паблізу ад вёскі Глуша, і ніякага дачынення да Камарына не меў. І такіх прыкладаў вельмі шмат. Адным словам, статыстыка наша культгае на аб’ектах нагі.

А. Каваленя: — Усю гэтую культгаваю статыстыку зрабілі вучоныя і журналісты.

Б. Даўгатовіч: — Больш за тысячы салдат загінулі ў баіх за Камарынскі раён. 155 вёсак было ў Камарынскім раёне і 105 — у Брагінскім. 70 % было спалена немцамі. Сёння нават іх не засталася сведак тых падзей...

У. Кузьменка: — Цікавы момант — жыццё вызваленых населеных пунктаў. Тут ёсць розныя аспекты: улада і грамадства, грамадска-палітычная сітуацыя, першыя крокі ў адраджэнні прамысловасці і сельскай гаспадаркі, сацыяльна-культурная сфера. Дарэчы, да восні 1943 года было адунолена каля 100 прамысловых прадпрыемстваў на Беларусі.

А. Каваленя: — І ўсю гэтую культгаваю статыстыку зрабілі вучоныя і журналісты.

Б. Даўгатовіч: — Больш за тысячы салдат загінулі ў баіх за Камарынскі раён. 155 вёсак было ў Камарынскім раёне і 105 — у Брагінскім. 70 % было спалена немцамі. Сёння нават іх не засталася сведак тых падзей...

У. Кузьменка: — Цікавы момант — жыццё вызваленых населеных пунктаў. Тут ёсць розныя аспекты: улада і грамадства, грамадска-палітычная сітуацыя, першыя крокі ў адраджэнні прамысловасці і сельскай гаспадаркі, сацыяльна-культурная сфера. Дарэчы, да восні 1943 года было адунолена каля 100 прамысловых прадпрыемстваў на Беларусі.

А. Каваленя: — І ўсю гэтую культгаваю статыстыку зрабілі вучоныя і журналісты.

Б. Даўгатовіч: — Больш за тысячы салдат загінулі ў баіх за Камарынскі раён. 155 вёсак было ў Камарынскім раёне і 105 — у Брагінскім. 70 % было спалена немцамі. Сёння нават іх не засталася сведак тых падзей...

У. Кузьменка: — Цікавы момант — жыццё вызваленых населеных пунктаў. Тут ёсць розныя аспекты: улада і грамадства, грамадска-палітычная сітуацыя, першыя крокі ў адраджэнні прамысловасці і сельскай гаспадаркі, сацыяльна-культурная сфера. Дарэчы, да восні 1943 года было адунолена каля 100 прамысловых прадпрыемстваў на Беларусі.

А. Каваленя: — І ўсю гэтую культгаваю статыстыку зрабілі вучоныя і журналісты.

Б. Даўгатовіч: — Больш за тысячы салдат загінулі ў баіх за Камарынскі раён. 155 вёсак было ў Камарынскім раёне і 105 — у Брагінскім. 70 % было спалена немцамі. Сёння нават іх не засталася сведак тых падзей...

У. Кузьменка: — Цікавы момант — жыццё вызваленых населеных пунктаў. Тут ёсць розныя аспекты: улада і грамадства, грамадска-палітычная сітуацыя, першыя крокі ў адраджэнні прамысловасці і сельскай гаспадаркі, сацыяльна-культурная сфера. Дарэчы, да восні 1943 года было адунолена каля 100 прамысловых прадпрыемстваў на Беларусі.

вызваленне нашай зямлі. У адраджэнне ад беларускай гісторыяграфіі і беларускай літаратуры, дзе тэрмін «вызваленне» з’яўляецца распаўсюджаным, на Захадзе часцей за ўсё пішуць пра наступ, саваецкую атаку, праваўваенне перадад. Зразумела, што ўсе гэтыя трактоўкі паходзяць яшчэ з часу «халоднай вайны», калі на Захадзе былі распаўсюджаны антысавецкія трактоўкі.

Есць і тыя замежныя даследчыкі, якія, у адраджэнне ад сваіх калег, станючы апісалі гэтыя падзеі, выкарыстоўваючы пры гэтым не толькі англійскай і амерыканскай матэрыялы, а і саваецкія. Мне б хацелася спыніцца на вядомым шатландскім гісторыку Дэвіду Гланцу, які ў 1990-х гадах працаваў у расійскіх архівах, пасля чаго стаў ледзь не самым вядомым даследчыкам падзей Вялікай Айчыннай вайны. У 2001 годзе, выступаючы ў адным з амерыканскіх універсітэтаў, ён прапанаваў сваім слушачам лекцыю «Саваецка-германская вайна 1941 — 1945 гг. Міфы і рэальнасць», у якой закрануў тэму забытых бітваў. Ён меў на ўвазе тыя бітвы, якія адбыліся на тэрыторыі СССР ў гады вайны, але не атрымалі належнай увагі саваецкіх і постсаваецкіх гісторыкаў. Ён крытыкаваў гісторыкаў, што яны пісалі толькі пра паспяховае аперацыі, а пра няўдалыя кампаніі згадваў толькі зрэдку.

Шмат чаго змянілася за апошнія дзесяцігоддзі. З’явіліся новыя даследаванні, новыя пакаленні гісторыкаў, але, тым не менш, не мяняюцца трактоўкі Вялікай Айчыннай вайны. Яна сапраўды была Вялікая, бо Саваецкі Саюз страціў каля 26 мільёнаў чалавек. Яна сапраўды была Айчыннай, бо людзі абаранялі сваю зямлю, сваіх родных, свае хаты.

М. Мятліцкі: — У кожнага салдата — свая вайна, а ў кожнага нашчадка гэтага салдата — свая памяць. Для мяне сённяшняя тэма вельмі дзіўная: я трымаю ў руках дакумент у дадатках да тых слоў, якія скажаць, — аперацыйную зводку Савінфармбюро за 24 лістапада 1943 года. Цьютую: «У раёне ніжняга цячэння ракі Прыпяць нашы войскі, працягваючы наступ, авалодалі раённымі цэнтрам Палескай вобласці гарадам Хойнікі, а таксама занялі 60 іншых населеных пунктаў. Сярод іх — буйныя населеныя пункты: Маюжар, Рудзенка, Невытуй, Клівчы, Паселічы, Барысаўшчына, Храпкаў, Хацішча, Руднае, Бабчы, Астраляці, Варацце, Новы Радзін, Стары Радзін, Баршчоўка, Краснаселле, Дзярновічы». У гэтым спісе ёсць і мая родная вёска Бабчыч. І калі ты ведаеш тэму дакладную ды выразна, напугнаўся вялікім гонарам за гэты дакумент, за яго сутнасць, напісаную крывёй.

Мы, творчыя людзі менавіта пасляваеннага пакалення, не маглі застацца па-за ўвагай гэтай горкай, вялікай, стратнай памці. Мы выраśli на былых паліцыйскіх, срод камі і абліскаў. Невыпадкова я сваю першую кнігу назваў «Абеліск у жыцце», бо сапраўды за вёскай быў абеліск, дзе былі пахаваны астаткі многіх жыхароў майго Бабчычна. Гэта быў сапраўдны эмацыянальны пералом у душы падлетка, юнака. Я ўвайшоў у таго ж маленькага 9-гадовага Паўліка Зялёнскаўскага, якога расстралялі на гэтым рове. І гэта была святая, самая чыстая дзіцячая памяць. Мы разумелі, што мы павінны рухаць далей, што мы нас чакаюць у гэтых руінах.

І сёння, калі чуюцца галасы, асабліва з таго закардоннага боку, што мы завабнікамі прыйшлі ў Еўропу, усталявалі там свае парадкі... І сёння Еўропа, якая павінна быць удзячна нашаму салдату, якраз глудзіцца на яго як на чалавек за атачэння, які ішоў бурчыць тое, што ўжо разбурана, прагніла, стала антычалавечай сутнасцю. Сённяшні свет не зрабіў галоўнай вышчы з мінулай сусветнай вайны: што мы стамі перад вялікай праблемай быцця ці небыцця на гэтай зямлі. Калі яшчэ адзін раз чалавечтва дазволіць сабе такія ваенныя эксперыменты, то, улічваючы тыя асноўныя, якія ёсць, можа, на скажэцца, што гэта будзе вайна, паквітальная з жыццём на зямлі.

А. Каваленя: — Памяць аб падзеях Вялікай Айчыннай вайны — напэўна, галоўная праблема нашга «круглага стала». Важна ўсім сродкам прапагандаваць гераізм, мужнасць, самаахварнасць беларускага народа. Нельга дапускаць правы дурхоўнага бандытызму. Прачытаўце кнігі, якія выдаюцца пры падтрымцы розных еўрапейскіх грантаў.

Вось шчыльна адзін з сучасных інтэлектуалаў Анатоль Тарас: «Мы лічым, што ўсе 70 гадоў саваецкай улады патрэбна выкарыстаць з памяці. Забыць назаўсёды каласы і саўгасы, будаўніцтва заводзў і фабрык, сацыялістычнае спабодніцтва ў ідарную працу, «пераможнае Чырвоную Армію» і «добрае новых саваецкіх чэкістаў». Нічога гэтага нашаму народу не трэба было. Нашы дзядзі і прадеды жылі на хуторах і ў маленчкіх вёсках, апрацоўвалі сваю асабістую зямлю і менш за ўсё хацелі ішацьчы на бальшавікоў за працэдні ці за «пераходзячую» чырвоную ганучу. Людзям да млоснасці надакучылі ўучастыя прамовы аб вайне, фільмы аб вайне, ускладненне вядоў да помнікаў героям вайны. Людзей хвалюе зусім іншае».

Гэтыя паталагічныя вызвазанні і ідэі — духоўны бандытызм, дыверсія. Мы з вамі сабраліся, каб аддаць належнае памяці тых, хто вызваляў нас: сёння ёсць спробы прауаэннае СССР і націскуцы Германію, Сталіна і Гітлера...

В. Даніловіч: — У сённяшніх умовах, калі з’яўляецца публікацыя, у якіх скарбюць не толькі скажэць, а ўвогуле адмовіць уся каштоўнасць для нашай дзяржавы, да беларускага народа саваецкага часу, у тым ліку Вялікай Айчыннай вайны, станючыца вельмі крываўна і агідна. На жаль, гэтыя спробы не спыняюцца. І я, як чалавек, які ўваходзіць ў склад секцыі па грамадзянстве і гісторыі, што працуе пры Нацыянальным інстытуце адукацыі, праз які праходзіць навучная літаратура, магу канстатаваць, што такія спробы прысутніваюць усе часцей. Толькі дзякуючы прынцыповым пазіцыям, якія займаюць члены секцыі, удаецца адстойваць навуковы аб’ектыўны погляд на падзеі Вялікай Айчыннай вайны.

Безумоўна, ў такіх умовах найважнейшай задачай з’яўляецца аб’ектыўнае вывучэнне, трансляцыя і захаванне для будучых пакаленняў памяці аб гераічных і трагічных падзеях Вялікай Айчыннай вайны. Таму сёння важна пакінуць у навучыльных установах выкладанне спецкурсў ці факультатыва «Вялікая Айчыннай вайна саваецкага народа (у кантэксце Другой сусветнай вайны)».

М. Жылінскі: — Сёння ў нашых суседзях, у прыватнасці, ў Расійскай Федэрацыі, ідуць вельмі цікавыя працы, звязаныя з супрацьдзеяннем

фальсіфікацыі падзей перыяду Вялікай Айчыннай вайны. Пры прэзідэнце Расіі створана камісія супрацьдзеяння фальсіфікацыі расійскай гісторыі. І вызначальнай там з’яўляюцца пытанні, якія звязаныя з фальсіфікацыяй падзей Вялікай Айчыннай вайны. Наколькі мне вядома, цяпер у Дзяржаўнай думе распрацоўваецца законапраект аб адміністрацыйнай адказнасці за фальсіфікацыю і перагляд укладу СССР у гады Вялікай Айчыннай.

Мы таксама да гэтага бліжэйшымі годамі, што ў бліжэйшай будучыні мы з расійскімі калегамі ўзгоднім нашы пазіцыі. І гэта будзе адзіная апазіцыя на як Саюзнай дзяржавы. Гэта праблема, бо сусветная практыка паказвае, што, напрыклад, у Аўстрыі за фальсіфікацыю халакосту ёсць крымінальна адказнасць за негатыўныя вызвазанні ці нават схіленне да сумненняў у пэўных лічбах. Мы павінны ісці адзіным фронтам супраць фальсіфікацыі. Ды і як не ісці тым, хто ў гады Вялікай Айчыннай вайны заслужыў сабой і выратаваў свет ад «карычневых чумы»?

М. Мятліцкі: — У кожнага салдата — свая вайна, а ў кожнага нашчадка гэтага салдата — свая памяць. Для мяне сённяшняя тэма вельмі дзіўная: я трымаю ў руках дакумент у дадатках да тых слоў, якія скажаць, — аперацыйную зводку Савінфармбюро за 24 лістапада 1943 года. Цьютую: «У раёне ніжняга цячэння ракі Прыпяць нашы войскі, працягваючы наступ, авалодалі раённымі цэнтрам Палескай вобласці гарадам Хойнікі, а таксама занялі 60 іншых населеных пунктаў. Сярод іх — буйныя населеныя пункты: Маюжар, Рудзенка, Невытуй, Клівчы, Паселічы, Барысаўшчына, Храпкаў, Хацішча, Руднае, Бабчы, Астраляці, Варацце, Новы Радзін, Стары Радзін, Баршчоўка, Краснаселле, Дзярновічы». У гэтым спісе ёсць і мая родная вёска Бабчыч. І калі ты ведаеш тэму дакладную ды выразна, напугнаўся вялікім гонарам за гэты дакумент, за яго сутнасць, напісаную крывёй.

Мы, творчыя людзі менавіта пасляваеннага пакалення, не маглі застацца па-за ўвагай гэтай горкай, вялікай, стратнай памці. Мы выраśli на былых паліцыйскіх, срод камі і абліскаў. Невыпадкова я сваю першую кнігу назваў «Абеліск у жыцце», бо сапраўды за вёскай быў абеліск, дзе былі пахаваны астаткі многіх жыхароў майго Бабчычна. Гэта быў сапраўдны эмацыянальны пералом у душы падлетка, юнака. Я ўвайшоў у таго ж маленькага 9-гадовага Паўліка Зялёнскаўскага, якога расстралялі на гэтым рове. І гэта была святая, самая чыстая дзіцячая памяць. Мы разумелі, што мы павінны рухаць далей, што мы нас чакаюць у гэтых руінах.

І сёння, калі чуюцца галасы, асабліва з таго закардоннага боку, што мы завабнікамі прыйшлі ў Еўропу, усталявалі там свае парадкі... І сёння Еўропа, якая павінна быць удзячна нашаму салдату, якраз глудзіцца на яго як на чалавек за атачэння, які ішоў бурчыць тое, што ўжо разбурана, прагніла, стала антычалавечай сутнасцю. Сённяшні свет не зрабіў галоўнай вышчы з мінулай сусветнай вайны: што мы стамі перад вялікай праблемай быцця ці небыцця на гэтай зямлі. Калі яшчэ адзін раз чалавечтва дазволіць сабе такія ваенныя эксперыменты, то, улічваючы тыя асноўныя, якія ёсць, можа, на скажэцца, што гэта будзе вайна, паквітальная з жыццём на зямлі.

А. Каваленя: — Памяць пра вайну нам перш за ўсё неабходная для кансалідацыі грамадства. Сёння гэта адна з найважнейшых задач, бо вырашальнай тыя сацыяльна-эканамічны пытанні, пытанні культуры, пытанні наогул развіцця нашага грамадства немагчыма без кансалідацыі, без адназначнага руху ў грамадскім жыцці. Калі гэта духоўны бандытызм, то так яго трэба і называць. Гэта людзі, якія страцілі сваё сумленне, якія так могуць гаварыць пра тых, хто даў ім жыццё, адмовіўся ад памяці. Лепшым помнікам мільёнам падзеям будзе наша памяць, аб’ектыўнае асветленне нашай гісторыі.

Падрыхтавала Вераніка КАНЮТА. Фота Яўгена ПЯСЕЦКАГА.